

ЛАКАЛЬНА-РЭГІЯНАЛЬНЫЯ АДМЕТНАСЦІ АБРАДУ ГУКАННЯ ВЯСНЫ

Гуканне вясны, адзін з самых старажытных язычніцкіх абрадаў, што захаваліся на Беларусі, уплецена ў вянок народнага календара, распачынаючы ўвесь цыкл каляндарных святаў беларускага народа. Вядома, што ў розных рэгіёнах абрад гукання адзначаўся ў розныя дні: «...першага сакавіка (на хрысціянскае свята Аўдакеі), усюды з дваццаць пятага сакавіка, на Благавешчанне» [2, 161]. Так, можна пагадзіцца і з гэтымі днямі, але ж для ўдакладнення звернемся да лакальнай традыцыі і паспрабуем разгледзець структуру абраду гукання вясны на матэрыяле аднаго раёна. У якасці кантрольных локусаў былі ўзяты дзве вёскі Лельчыцкага раёна – Сіманічы і Сіманіцкая Рудня.

З запісаў, зробленых у 2009 годзе падчас адной з уласных экспедыцый, вынікае, што гукалі Вясну ў вышэйадзначаных вёсках аж тры разы. Першы раз – на «Стрэчанне» (15 лютага), потым – на другі дзень Вялікадня (кожны год дата розная) і трэці раз – на «Саракі» (22 сакавіка). Заслугоўваюць увагі сведчанні саміх інфармантаў: *«Весну гукаць хадзілі на Стрэчанне, 15 феўраля празнік Стрэчанне. Мы хадзілі, усе такія дзевачкі, по дзвенаццаць, по дзесяць год, большыя і меншыя, розныя. І кругом дзярэўні з ёлкаю наражджоною хадзілі. Ёлка така ото, тады ж цацок не было, а з бумажок паробімо. І хадзілі тры раз вокруг дзярэўні сустрэкаць весну»* [*3]. У прыведзеных звестках вельмі цікавым з'яўляецца факт «трайнога» абыходу вёскі. Магічны лік **тры** ўказвае на семіятыную адзначанасць дзеяння: гэта быў не проста абыход дзеля весялосці, а своеасаблівы зварот да звышнатуральных сіл, якія былі закліканы садзейнічаць хутчэйшаму прыходу вясны. Ааналіз зафіксаваных палявых матэрыялаў дае падставы сцвярджаць факт семантычнай наяўнасці язычніцкіх элементаў: абыход вёскі «па колу» сімвалізаваў, зварот да сонца, бо «кола – наводзіць на думку пра саярны культ» [2, 20].

У мясцовым абрадзе гукання вясны важнае месца адводзіцца прадметнай атрыбутыцы – абрадаваму дрэву – елцы, што з'яўляецца сімвалам вечнага жыцця. Так, вечназялёны колер дрэва быў падставай гаварыць аб яго неўміручай сіле. Але вядома, што іншы раз у народзе елку адносілі да «нядобрага» дрэва, якое можа прынесці смерць у двор, дзе яго пасадзілі: *«Ёлку не можна садзіць кала хаты, як яна перарасце вільчыкам хату, то абязацельно нехто памрэ ў ётай хаці»* [*2]. Выкажам меркаванне, што пры гуканні вясны з елкай ўдзельнікі «траістага абыходу вёскі» маглі такім чынам палохаць зіму, супастаўляць ёй жыццёвую сілу гэтага дрэва, а з другога боку, актуалізаваць адмоўную семантыку елкі, «нядобры знак», якім яна пазначана ў народзе. Елка, такім чынам, з'яўляецца своеасаблівым медыятарам паміж мінулым і будучым. Вядома, што як прадметны атрыбут ёлка выкарыстоўваецца ў вясельным цыкле абрадаў: *«На свадзьбу подружкі*

*молодое ўсёгда рабілі елачку» [*1]. Маладая дзяўчына (нявеста) магла пакінуць бацькоўскую хату і «перайсці да свайго мужа» толькі пасля таго як сваты («дружкі») выкупяць елку: «По елачку подружкі молодое ходзілі ў лес. Прынесуць ее і ўжэ ўсякім цвятамі з бумагі ўкрашалі, і зверху ўжэ, напрымер, вешалі цэну. І от дружкі зразу даўжныя былі вукупіць платочки, кожны ў свае подружкі, а потым ужэ старшыя сват вукупліваў ёлку. І тады ужэ яны маглі пабачыць молодую» [*1].*

У вёсках Сіманічы і Сіманіцкая Рудня, як адзначалася вышэй, пачыналі гукаць вясну на Стрэчанне. Яскравым пацверджаннем таго, што людзі уяўлялі гэты дзень, як час спаборніцтва вясны і зімы, з'яўляецца наступная прыкмета: «*Ек на Стрэчанне певень з-пуд страхі нап'ецца, то весна пабедзіла зіму і ўжэ скоро трэба ждаць цёпла*» [*2]. Наступным аргументам на карысць думкі, што гэты дзень ў свядомасці людзей уяўляўся не проста як дзень спаборніцтва, а нават як дзень своеасаблівай «вайны» паміж зімой і вясной, можа паслужыць наступная песня, якая выконвалася падчас абыходу вёскі гуртам маладых дзяўчат:

*Ой, зіма з летом стрэкаецца,
Король на войну ўбіраецца.
– Ой, королі, короліку,
Верніса з войны додомоньку,
Бо твоя жонка сына родзіла.
– Ой, ек сына, то вернуса,
Ой, ек сына, то вернуса,
Ох, ек і дочка, не глянуса [*3].*

У першых радках яскрава прадстаўлены матыў так званай «вайны». Але ж яшчэ цікавейшы падтэкст песні: гэту своеасаблівую «вайну» павінны весці не мужчыны, а жанчыны, бо, зыходзячы са зместу твора, кароль павінен вярнуцца «дадоманьку». І сапраўды, гукалі вясну толькі дзяўчаты: «*Хадзілі ўсе такія дзевачкі по дзвенаццаць, по дзясець год, большыя і меншыя, розныя*» [*3]. Заключным этапам гукання на Стрэчанне было агульнае гуляне: «*А после етаго (трайнага абыходу вакол вёскі з песнямі. – Ц. П.) сабіраемса ў адну, дзе больша, хату. Хто што прынесе, тады ж не было чаго есці пасля вайны, хто пшана, хто картошкі, хто што. Хлеба не было вообшчэ. Ну, от так ото ў той хаці сабіраемса. Паселі ўжэ, паелі. Водкі тады не знаў ніхто, шо ето такэ – квас. От попілі ўжэ той квас. І ўжэ танцы да самага да утра ўжэ ў нас*» [*3]. Гэты этап, на мой погляд, відаць, звязаны з такой сацыяльнай з'явай, як стварэнне новай сям'і. У гэты вечар хлопцы і дзяўчаты мелі магчымасць пазнаёміцца, паказаць свае здольнасці ў гатаванні ежы, у выкананні песень і танцаў. Як вядома, сярод сялян асноўным крытэрыям выбару сабе пары, раней было не матэрыяльнае становішча (вялікага дастатку ў сялян не было), а спрыт і майстэрства чалавека. І таму на вячорках і хлопцы, і дзяўчаты стараліся паказаць усе свае здольнасці. Цікавай у гэтым плане з'яўляецца наступная песня, якая выконвалася гуртам дзяўчат перад пачаткам вечарыны:

Ой, весна, весна, весняночка,

*Ой, була дочка Мар'яночка,
Ой, назбірала горшчок сыра,
Да ўсіх хлопцаў запрасіла.
– Ой, есце, хлопцы, да й мочайце,
А на гарэлку пробачайце! [*3]*

У прыведзеным тэксце дзяўчына, па-першае, паказвае сваю гасціннасць: «*ўсіх хлопцаў запрасіла*», па-другое – здольнасць займацца гаспадарчымі справамі: «*назбірала гаршчок сыра*», па-трэцяе, гэта песня мае яшчэ і падтэкст: своеасаблівы прадметны атрыбут «сыр» сімвалізуе цнатлівасць дзяўчыны. Аналагічная семантыка сыра сустракаецца ў тэксце купальскай балады: «*Не ждэжы, маці, з белым сырам, // А ждэжы, маці, з малым сынам*». У нашай сітуацыі «сыр» сведчыць аб цнатлівасці дзяўчыны Мар'яначкі.

Наступны этап гукання вясны – свята Саракі, якое адзначаецца 22 сакавіка. Карані гэтага свята можна адшукаць і ў хрысціянскай, і ў язычніцкай традыцыях. Яно мае дачыненне да гісторыі хрысціянства: «у гэты дзень у 313 годзе ў армянскім горадзе Севасцій былі пакараны сорок воінаў-хрысціян, якія адмовіліся перад паходам прынесці ахвяру паганскім багам. Каб зламаць іх волю, іх прымусілі адмовіцца ад Хрыста. Воінаў вывелі на лёд возера ў люты мароз, але лёд растаў, а над галоўкамі мучанікаў з'явіліся светлыя вянцы. Тады воінаў забілі палкамі да смерці, а целы спалілі» [1, 164]. Хоць вобраз 40 хрысціянскіх пакутнікаў сапраўды ўсплывае ў свядомасці, калі надыходзяць Саракі, увесь антураж гукання вясны апелюе і да іншага значэння ліку сорок, суадноснага з каляндарна-прыроднай семантыкай. Як адзначае Г. А. Барташэвіч, «лічба сорок і такая назва гэтага дня маглі прыйсці да нас з паганскай традыцыі, дзе менавіта такая колькасць цёмных сіл закоўвае зямлю на працягу ўсёй зімы» [1].

Вобраз птушкі-жаваранка яркая прасочваецца ў якасці дамінуючага сімвала свята. Менавіта выпяканне своеасаблівага печыва ў выглядзе птушкі і з'яўляецца цэнтральным дзеяннем ў комплексе абрадаў, якія выконваліся ў гэты дзень: «*На Саракі ўсёгда пеклі жаваранкаў, такіх пцічак з цеста і ў адзін абезацельно клалі капеечку. От каму пападзе эта птушачка з капеечкаю, той будзе цэлы год шчаслівай. Рано перад усходам сонца малые дзеці ўставалі і перакадвалі чэраз хату сорок трэсачак, каб летам найці сорок вераб'іных кублаў*» [*2]. На наш погляд, менавіта сорок птушак і з'яўляліся тымі самымі звышнатуральнымі істотамі, якія сваім прылётам дапамагалі вызваліць зямлю ад сарака «цёмных сіл».

Да ўласна гукання вясны ў традыцыі вёсак Сіманічы і Сіманіцкая Рудня Лельчыцкага раёна адносіцца спяванне вяснянак на другі дзень пасля Паскі (Вялікадня). У гэты дзень, паводле сведчання жыхаркі вёскі Сіманічы Н. М. Федаровіч, 1938 г. н., «*жанкі збіраліса разам, вуходзілі на пагон (месца ў вёсцы, дзе збіралі статак свойскай жывёлы для далейшага выгану ў поле ці ў лес – звычайна канец вёскі, месца без высокай расліннасці) і спявалі вяснянкі, у карагадзі хадзілі, у гульні ўсякіе гулялі*» [*4]. Рэпертуар удзельнікаў абраду ўключаў наступныя песні: «*Ой, гуляйце, дзеўкі*», «*Ой,*

посею конопелюшку», «Перэманочка, чорная галочка», «Туман поле, / Туман полей й облегае» [*1].

Тэматыка мясцовых вяснянак звязана з будучым ураджаем:

*Ой, посею конопелюшку
На вусокой горы,
Ой, лелюшкі на вусокой горы.
Ох, росці ж, росці, конопелюшко,
На вусокой горы.*

Звычайным у іх з'яўляецца выказванне надзей на сямейнае шчасце:

*Ой, гуляйце, дзеўкі,
Не церайце сілкі,
Ой, рано-рано,
Не церайце ж сілкі.
Ужо ж не знаеце,
Шо ж каторой будзе,
Ой, рано-рано,
Шо каторой будзе.
Увосень замуж пойдзе.*

Як вядома, восень у беларусаў – час вяселляў.

Адметнасць мясцовай традыцыі гукання вясны ў вёсцы Сіманічы – гульнявыя карагоды. Як адзначыла Ніна Мікалаеўна Федаровіч, вяскоўцы гулялі «У бацька і маці». На вялікі жаль, інфармантка прыгадала толькі невялікі фрагмент гэтай гульні: «Усе жанкі, мужчыны, молодшыя і старэйшыя станавіліся ўкруг, выбіралі аднаго чалавека, які хадзіў у сярэдзіні круга і спеваў: *А ты ж будеш маім баценькой, а ты ж будзеш маёй матухнай, а ты ж будзеш маёй сестрыцой, а ты ж будзеш маёй завіцой і так дальшэй павочарадзі вуцягваючы да сябе ў круг на чалавеку*» [*4].

Такім чынам, у вёсках Сіманічы і Сіманіцкая Рудня Лельчыцкага раёна абрад гукання вясны мае паэтапную форму ўвасаблення: на Стрэчанне – «траісты абыход вёскі»; на Саракі – прыгатаванне абрадавага печыва ў выглядзе птушак, на другі дзень Вялікадня – выкананне песень-вяснянак.

ЗАЎВАГА

У артыкуле выкарыстаны уласныя запісы аўтара, зробленыя падчас фальклорнай экспедыцыі ў 2009 г.

ІНФАРМАНТЫ

*1. Запісана аўтарам у в. Сіманічы Лельчыцкага раёна ад Астаповіч Валянціны Дзмітрыеўны, 1942 г. н., мясцовай.

*2. Запісана аўтарам у в. Сіманічы Лельчыцкага раёна ад Куціс Валянціны Мікалаеўны, 1937 г. н., мясцовай.

*3. Запісана аўтарам у в. Сіманіцкая Рудня Лельчыцкага раёна ад Ранчынскай Яўгеніі Міхайлаўны, 1937 г. н., мясцовай.

*4. Запісана аўтарам у в. Сіманічы Лельчыцкага раёна ад Федаровіч Ніны Мікалаеўны, 1938 г. н., мясцовай.

ЛІТАРАТУРА

1. *Барташэвіч, Г. А.* Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г. А. Барташэвіч. – Мінск, 1985.
2. Этнаграфія Беларусі: энцыкл. Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1989.
3. <http://www.calend.ru/holidays/0/0/1625/7/>.